

No parlaré d'arquitectura, 45_ Som nosaltres. Però qui som nosaltres? _i 2

En l'article anterior parlàvem de la Borda, un edifici d'habitatges construït per a deure's al bé comú. Ara toca contemplar-lo des de la vessant de la persona que l'habita i vol descansar tranquil·lament podent-se oblidar de si viu en un manifest que facilita la vida als habitants de la ciutat. Un habitatge digne és abans que res un mecanisme de protecció destinat a proporcionar privacitat i intimitat, mecanisme a priori incompatible amb caràcters exemplars i amb usos massa públics. Vegem com s'ha aconseguit compatibilitzar les dues coses.

Un dels tems en que més m'interessava aprofundir era el procés de participació amb que es va concebre aquest edifici, així que vaig demanar-ne una descripció. Aquest va començar de manera abstracta amb els habitants dibuixant somnis, llocs ideals per viure, evocant records, orbitant el problema per a poder-se'l fer seu d'arrel. Un dels aspectes fonamentals que diferencia un arquitecte d'algué que no ho és consisteix en el nostre bagatge cultural. Res esotèric ni elitista. Tan sols es tracta de que hem cursat una carrera llarga on una de les poques maneres que tenim d'aprendre consisteix en assimilar moltes referències tan destinades a augmentar el nostre coneixement com a fer-nos qüestionar tots els prejudicis que arrosseguem com a habitants que no han reflexionat en profunditat sobre com viuen. No se m'acut una millor manera de reduir aquesta distància que començar la reflexió de forma abstracta, prescindint de formes i tipus coneguts. Els tallers de participació van anar-se tornant progressivament més concrets per tal d'aconseguir dues coses simultànies: una, l'aprofitament de la intel·ligència col·lectiva que es genera quan una sèrie de gent treballa sobre temes que li toquen de molt a prop i dos, l'aprehensió de tots els mecanismes necessaris per tal d'aconseguir que un edifici tan complex com aquest funcioni. Perquè la Borda no és només un projecte de La Col, sinó que també ha implicat altres professionals de primer nivell que n'han possibilitat el seu correcte funcionament bioclimàtic.

I és en aquest moment en crido el títol de l'article. En Pol Masoni, la persona encarregada d'ensenyar-me el projecte, va explicar-me que el procés del projecte va començar amb una presa de consciència col·lectiva. *D'acord, som nosaltres, però primer havíem de saber qui som nosaltres*, em va dir textualment. Això passava per identificar la diversitat i extreure'n el seu denominador comú. Hi ha habitants de diverses edats i en condicions familiars diverses: famílies grans, famílies petites, parelles sense fills. Professions diverses. Cultures diverses. Estatus econòmics diversos que inclouen gent en risc de pobresa

energètica. Això va arrossegar de manera gairebé automàtica un treball amb els recursos energètics a l'abast... i amb el seu manteniment a llarg termini. No es tracta de desenvolupar recursos que quedin bé. Han de ser pràctics i durables(1). L'equip de disseny va descartar els elements de control climàtic passius en favor dels actius. El que implica que el procés de participació és també un procés d'aprenentatge de com es viu en un edifici d'aquestes característiques: saber com hauràs de vestir, quines finestres hauràs d'obrir (tu, no un mecanisme), quina serà la posició òptima de les proteccions solars, etcètera. Hem vist edificis extraordinaris compromesos i fins i tot fracassats per culpa d'un funcionament malentès. El procés de participació també ha de servir per evitar-ho.

Tornem a la tècnica. Dos conceptes, neutralitat i flexibilitat, són els que possibiliten el grau de versatilitat suficient dels habitatges per tal d'assumir tota la varietat d'usos requerida. Si mires el plànol de planta de l'edifici sorprèn per la seva rigidesa extrema: espais semblants a caixes recintades per passadissos amb obertures estranyes entre elles. Moltes parets cegues perpendiculars a façana. Instal·lacions i conductes als punts més foscos de l'edifici. La rigidesa s'explica per dues raons.

La primera és el sistema constructiu. La Borda és l'edifici de fusta més alt d'Espanya. Almenys mentre escric aquestes línies. No és important. Ja n'hi ha de més alts com a mínim en projecte. Potser també en obra, així que aquest rècord no durarà gaire. El que és important de debò són (de nou) dues coses: l'ús de la fusta, un material ecològic, sostenible, renovable i versàtil, bonic, actiu, que absorbeix CO₂, que dura moltíssim si es manté bé, i que aquest material permet tornar als sistemes estructurals de murs portants. És absurd aguantar un edifici d'habitatges amb pilars si pots fer-ho amb el propi material amb que es componen: les parets, les de contorn, les mitgeres, les que formen els banys, etcètera. La generalització dels sistemes estructurals de pilars només es pot explicar per dinàmiques socioeconòmiques ja allunyades de tota racionalitat (llegeixi's constructors que només saben construir amb pilars amb massa poder per imposar-ho i per la vagància de treballar amb el que se sap que més o menys funciona encara que no sigui el més adient. M'he deixat les raons normatives expressament perquè les incloc dins la vagància).

La segona raó per a una planta tan rígida és conceptual: si s'usa bé una gran rigidesa comporta una gran flexibilitat. En aquest cas: murs portants cada pocs metres disposats on no treuen llum als espais interiors amb buits entre ells per a poder connectar les habitacions en funció de la mida de l'habitatge desitjable i una passarel·la d'accés al sistema. Ara tot és possible: des d'un enorme habitatge de tota una planta (fora de lloc aquí) fins a habitatges mínims compostats per dos espais de mida raonable separats per uns serveis.

Perfecte fins ara. Però no és suficient encara. Només amb el que hem expressat tindriem una arquitectura eficaç, correcta, fins i tot interessant. La Borda va més enllà en termes arquitectònics. La Borda és, senzillament, un edifici maco. I aquesta bellesa juga un rol important. És una bellesa creada amb les armes amb que l'arquitectura ha jugat al llarg de tota la seva història sense artificis ni additaments estranys: la proporció, l'ús dels materials, la relació amb l'entorn. Ja està. Aquesta bellesa ha revertit a la comunitat proveint-los d'identitat.

El lloc de la comunitat és el gran atri. L'atri, que no ha aparegut fins ara expressament, és el cor de l'edifici. Absorbeix les circulacions, relaciona els habitatges, conté els espais comuns. El disseny d'aquest espai és exquisit. S'hi accedeix des del passatge, gest que reforça encara més la seva creació. Gir, espai petitó i baix de sostre i després una explosió. I amb aquella economia de mitjans: l'entrada petitona és en realitat la part baixa d'una mena de grades que possibiliten que l'atri pugui convertir-se en un escenari(2). La planta baixa és pública. Pública de debò: espais d'estar, sales de reunió, un menjador i una cuina comunitària on els veïns puguin menjar plegats.

La comunitat de la Borda té encara un element més d'identificació: la transparència. La transparència és alhora un concepte arquitectònic i social. I no és un concepte menor. Bona part dels tancaments dels pisos vers l'atri són transparents(4). La porta d'entrada dels habitatges és transparent. El sentiment de transparència queda reforçat pel fet que part d'aquests habitatges queda fora de l'habitatge i/o és comú amb altres habitatges. A l'atri hi ha en aquests moments una mena de nínxols que posteriorment podran tancar-se d'alguna manera per a crear trasters, trasters que ara són d'ús comú. Les habitacions de convidats també són comunes(3). Un habitatge no és un recinte tancat: és aquí un organisme que funciona en xarxa amb parts comunes i que (també) respira a través d'aquestes parts comunes. És com si tota la comunitat pogués funcionar només amb la porta del carrer tancada. La transparència està associada a un hàbil dimensionament de les passeres que permet, quan aquestes no s'han de circuitar, posar-hi cadires i usar-les com a balcó sense destorbar d'altres veïns. La transparència, més encara que les proporcions o el funcionament bioclimàtic o fins i tot les parts comunes, serà el que permetrà que l'atri tingui sentit com a element identitari.

Mentre esperava la publicació de la primera part he pogut fer una mica de recerca sobre les noves propostes d'habitatge social a Barcelona. Al propi Can Batlló un estudi d'arquitectes ha inaugurat recentment un edifici molt similar a la Borda: habitatges socials servits per un atri de proporcions semblants amb serveis comuns. Haver vist que aquest tipus es generalitza m'ha deixat bastant content. Hi ha, però, diferències importants entre els dos projectes i també hi són amb altres propostes

semblants que he trobat. La diferència principal és d'intensitat. És la diferència entre el bo i l'extraordinari. Entre un estàndard acceptat sense gaire senti crític i el total convenciment. Per a entendre'ns: la història de l'arquitectura no es pot escriure sense moltes cases construïdes per a clients amb sensibilitat i valentia. Els seus noms s'han d'escriure al costat dels noms dels arquitectes que van crear aquestes cases, perquè els uns sense els altres no són res. A la Borda ha passat exactament el mateix: cada casa és per un client específic i presumiblement no haurà de sofrir les típiques reformes que sofreixen el 80% de les cases quan s'hi entra a viure(5). Són cases específiques, concretes, que alhora poden ser (que són) estandaritzables i flexibles i que alhora es deuen al bé comú. Celebrem aquest edifici i celebrem aquesta manera d'actuar. Ulls atents al que vindrà.

(1) *I urbans. Una de les característiques del solar és que el carrer principal d'accés, la carretera de la Bordeta, dona gairebé a nord. El que vol dir que la façana que fa carrer, un carrer que s'ha de cuidar també a base de dissenyar adequadament el teu tros d'edifici, està mal orientada. Algunes versions del projecte la deixaven sense habitatges. Al final n'hi ha uns pocs estudiats amb cura per a que funcionin bé. Necessari, perquè un carrer sense habitatges és un carrer sense vida. La derivada d'això és que has de jugar d'entrada amb solucions complexes i amb compromisos. No pots arribar a una solució òptima, sinó que haurà de ser necessàriament una solució optimitzada.*

(2) *No és la primera vegada que La Col juga amb espais comuns escènics. La planta baixa del veí Bloc 11 es comunica amb la planta primera mitjançant un pati de butaques que deixa el bar convertit en escenari en un gest bastant semblant, pati de butaques que serveix com a punts de trobada, festejador, sala de jocs infantils i lloc de lectura, entre altres coses. La flexibilitat que s'aconsegueix així és impressionant. I a sobre queda maco.*

(3) *S'orienten a nord i han servit d'excusa per assajar uns tancaments en galeria d'allò més interessants.*

(4) *No crec que calgui dir-ho, però per si de cas apunto que transparència no vol dir manca de privacitat. És opcional. Si no es vol es posa una cortina i allò transparent queda convertit en translúcid i santes pasqües. Sobre la transparència hi ha bastanta bibliografia. Així per fer boca recomano l'imprescindible (i breu) La Sociedad de la transparencia, de Byung-Chul Han.*

(5) Algú va fer l'estadística i va sortir aquest percentatge, habitatge social inclòs: mobles arrencats i llençats a la brossa perquè no agraden i es substitueixen per uns altres mobles. El percentatge va baixar una mica (no gaire) per la crisi i ara s'ha recuperat.